

STEPHEN VICKERS

UAP-tutkimustoiminta¹

Vickers, Stephen, UAP-tutkimustoiminta.

[UAP research]. Kirjastotiede ja informatiikka 4(2): 45–52, 1985.

The article deals with the background of the aims and objectives of the Universal Availability of Publications programme. Research aspects are emphasized. The author's considerations of UAP research concentrates on two major themes: 1) Research activity associated with development of the UAP programme. 2) The implications and results of that activity for the improvements.

Address: IFLA International Office for UAP. The British Library Lending Division, Boston Spa, Wetherby, West Yorkshire, LS237BQ, U.K.

Johdanto

Tarkastelen tässä artikkelissa kahta toisiinsa hyvin läheisesti liittyvää UAP (Universal Availability of Publications) -ohjelman tutkimusmetodologian osa-alueita: ohjelman kehittämiseen kohdistuvaa tutkimustoimintaa ja parannusehdotuksia, joita on esitetty tulosten ja johtopäätösten perusteella. Ohjelman kehittämisessä on aina kiinnitetty huomiota käytäntöön ja pyritty tarjoamaan käytännön ratkaisuja. UAP ei ole vain ideaali, jollaisena se on syntynyt, vaan yksi IFLAn viidestä ydinohjelmasta. (1) Koska UAP-ohjelma on laaja, se piti jakaa eri tutkimusalueisiin, joita tarkasteltiin eri metodein, mutta kuitenkin aina koordinoitusti. Eri maissa tutkitaan todennäköisesti yksittäisiä osa-alueita, mutta näiden tutkimusten tulisi olla osa laajempaa kokonaisuutta. Seuraavassa tarkastelen joitakin taustatietoja UAP:n pää-

määristä ja tavoitteista ja sitä miksi ohjelmaa tarvitaan. Niistä käy ilmi katettavan alueen laajuus ja joitakin ongelmakohtia.

UAP:n määrittely ja ala

UAP määritellään seuraavasti: julkaisujen mahdollisimman suuri saatavuus siten, että käyttäjät saavat ne käsiinsä missä ja milloin tahansa niitä tarvitsevat. Määritelmä saattaa kuulostaa yksinkertaiselta, mutta se herättää kysymyksiä. Ensinnäkin saatavuutta rajoittavat jotkut seikat. Joitakin teoksia ei ole enää olemassa tai julkaisujen käytölle on voittoa asettaa erikoisehtoja, esim. jos ne ovat vanhoja, harvinaisia tai hauraita. Poliittinen ja teollinen sensuuri voivat myös estää saatavuutta. Termi »saatavuus» (availability) valittiin tarkoituksella termin »tavoitettavuus» (access) sijasta, koska se on erittäin positiivinen ja dynaaminen. Tätä korostaa määritelmään sisältyvä ajatus siitä, että jokaisen ihmisen tulisi saada käyttöönsä tarvitsemansa aineisto milloin ja missä tahansa, olipa hän sitten kotona tai työpöytänsä ääressä. Kirjastoja ei ole tarkoitettu passiivisiksi varastoiksi vain niissä käymään pystyville ihmisille.

¹ Artikkelin perustuu kirjoittajan esitelämään Kirjastotieteen ja informatiikan yhdistyksen seminaarissa »Julkaisujen saatavuus – tiedon saatavuus», Varala 18. 5. 1984. Artikkelin on suomentanut Helena Parviainen.

Termi »julkaisu» määritellään muistiinmerkityksi tiedoksi, joka on julkaistu yleistä käyttöä varten. Täten esimerkiksi käsikirjoitukset, puhtaasti tilastollista aineistoa sisältävät tietopankit sekä valtion tai teollisuuden salainen materiaali eivät ole julkaisuja. Sen sijaan harmaa kirjallisuus ja ei-kirjamuotoinen aineisto ovat.

Sen tähden UAP-ohjelman päämäärä on rajallinen. Yllä esiin tulleet rajoitukset eivät vähennä ohjelman ansioita – pikemminkin ne ovat sen voima, koska ne osoittavat, että ohjelma on vahvasti kiinni käytännön todellisuudessa. Rajoituksissa piilee kuitenkin myös vaara: olisi helppo hyväksyä olemassaolevat rajoitukset, ja olettaa, että teemme parhaamme. Itsetyytyväisyys ja passiivisuus ovat UAP:n pahempia vihollisia kuin monet todelliset esteet.

Saatavuuden ja parannusten tarve

Vain harvat asettavat saatavuuden tarpeen kyseenalaiseksi. Useimmat ryhmät tai henkilöt olipa heidän asuinpaikkansa, yhteiskunnallinen asemansa tai älyllisten saavutustensa taso mikä tahansa tuntevat tarvetta saada täsmällistä, ajankohtaista ja hyödyllistä informaatiota. Valitettavasti on myös sellaisia, jotka eivät tiedosta tätä tarvetta. Suunnitteli-joilla, toimintapolitiikasta päättävillä ja johtajilla on ärsyttävän vähän tietoa edellä mainituista ongelmista, ja kuitenkin he ovat usein niitä avainhenkilöitä, jotka tukevat K&I-palveluja rahallisesti ja organisatorisesti. Jos heitä ei saada vakuuttuneiksi saatavuuden tarpeellisuudesta, mahdollisuudet saada aikaan parannuksia vähenevät huomattavasti.

Julkaisujen käyttöön saattaminen on kustantajien, kirjakauppiaiden ja kirjastonhoitajien päätehtävä. Jo olemassaolevista tiedoista voidaan päätellä, että parannuksia voidaan ja tulisi tehdä kaikilla seuraavilla alueilla:

– *Kustantajat* ovat vastuussa julkaistun laadusta ja määrästä. He myös huolehtivat materiaalin markkinoinnista ja levityksestä. Monissa maissa mainonta on riittämätöntä ja jakelu voi olla erittäin hidasta. Kotimainen tuotanto ei voi tyydyttää kaikkia tarpeita missään maassa. Lisäongelmia aiheutuu siitä, että sekä kehitysmaat että teollistuneet maat joutuvat tuomaan runsaasti ulkomaisia julkaisuja.

– *Kirjakauppiat* toimittavat materiaalia yksityisille henkilöille ja kirjastoille. Useissa maissa omien ja maahantuotujen painotuot-

teiden jakelu- ja myyntikanavat eivät tavoita laajoja ryhmiä yhteisöstä.

– *Kirjastojen* avulla pääasiassa taataan uusien ja erityisesti vanhempien julkaisujen saatavuus. Useissa maissa monilla ihmisillä ei ole lainkaan tai on hyvin puutteellinen mahdollisuus käyttää kirjastoja. Kuitenkin kirjastot muodostavat sen perusrakenteen, jonka varaan julkaisujen tarjonnan on perustuttava.

Jopa suurimmat kirjastot, joilla on runsaat määrärahat, voivat hankkia vain murto-osan maailman koko tuotannosta. Ostovoima vähenee koko ajan sitä mukaa kun kustannukset nousevat ja budjetit tulevat niukemmiksi. Useissa maissa *hankinta* ei pysty lähestulkoonkaan tyydyttämään tarpeita. Siten instituutioiden ja maiden välille tarvitaan julkaisujen *kaukolainausta* lisätarpeiden tyydyttämiseksi. Mikään instituutio tai edes kokonainen maa ei pysty tyydyttämään kaikkia tarpeita omista varoistaan käsin. Useissa maissa suuri osa näistä tarpeista jää tyydyttämättä tai ne tyydytetään liian pitkän ajan kuluttua.

On myös välttämätöntä, että kerran hankitut julkaisut *säilytetään* tulevia tarpeita varten. Tosin joitakin julkaisuja käytetään niin paljon, että ne kuluvat loppuun. Lisäksi jotkut kirjastot voivat tarkoituksellisesti ylläpitää paljon käytettyä kokoelmaa ja poistaa vähän käytetyn materiaalin. Tilan puute voi pakottaa ne tällaiseen menettelyyn. Ilman järjestelmällisiä toimenpiteitä saatavuus saattaa siten suorastaan vähentyä.

Saatavuus on tällä hetkellä kaikkea muuta kuin yleismaailmallista. Monia julkaisuja on hyvin vaikea saada hankituksi ja on monia ihmisiä, joilla ei ole lainkaan mahdollisuutta saada julkaisuja käyttöönsä. Jos nykyinen tilanne on kestävä, kuinka paljon parempi se onkaan tulevaisuudessa tuotannon ja kysynnän määrän sekä kompleksisuuden kasvaessa ellei heti ryhdytä jatkuviin toimenpiteisiin.

Nämä puutteet osoittavat joitakin esteitä, jotka tulisi voittaa. Nämä esteet voivat olla taloudellisia, teknisiä, sosiaalis-kulttuurisia, oikeudellisia, poliittisia, fyysisiä ja toiminnallisia. Ne saattavat tuntua ylivoimaisilta, mutta voimme kuitenkin olla toiveikkaampia. On paljon parempi selvittää millaisia nämä esteet ovat, jotta voidaan tutkia, miten ne raivataan tieltä ja päättää kenen siihen tulisi ryhtyä. Ilmeisesti kirjastonhoitajat eivät mahda monille näistä esteistä mitään, vaikka juuri he tuntevat niiden vaikutukset.

Valtioiden tulee omaksua päärooli – ei vain K&I-palvelujen rahoittajana ja toimintapolitiikan puitteiden säätäjänä vaan myös laajemmin. Sellaiset sektorit kuin tuonti ja valuuttakontrolli, koulutus, liikenne- ja viestintäyhteydet, tietyt nopeasti kehittyvät teollisuuden alat jne. vaikuttavat kirjastopalveluihin.

Myös *ammattialanjärjestöillä* on oma osansa. Ne voivat taata, että ammattikunnan tarpeet kokonaisuudessaan otetaan huomioon toimintaohjelmia ja suunnitelmia muotoiltaessa. Niiden yhteinen mielipide voi vaikuttaa voimakkaasti esitettäessä vetoomuksia palvelujen parantamiseksi. Ne tarjoavat myös arvokkaan keskustelufoorumin.

Vastuu toimintaohjelman muuttamisesta käytännön toimenpiteiksi lankeaa juuri *yksittäisille organisaatioille ja henkilöille*. Yksittäiset organisaatiot voivat omalla toiminnallaan saavuttaa todella merkittäviä etuja – esimerkiksi jos kansalliskirjasto ottaa vastuun dynaamisesta johtamisesta. Johtoasemissa olevat tarmokkaat ja asiaan vihkiytyneet henkilöt voivat myös vaikuttaa suuresti.

Sitten on tietenkin vielä *käyttäjää*, jota varten niin kirjakauppa kuin K&I-palvelut ovat olemassa. Järjestelmien on tyydytettävä käyttäjien tarpeita, vaikka niillä onkin valtiovallan ja ammattikunnan täysi tuki takanaan. Myös käyttäjillä tulee olla mahdollisuus osallistua keskusteluun. He voivat yhteistoiminnallaan vaikuttaa asioihin voimakkaana painostusryhmänä. Valitettavan usein järjestelmiä suunnittelevat kirjastonhoitajat toisia kirjastonhoitajia varten sen sijaan, että niitä muovattaisiin käyttäjiä varten.

Olemassaoleviin järjestelmiin perustuva lähestymistapa

On ensiarvoisen tärkeää ymmärtää UAP-ohjelman laajuus ja syvyys, jotta esiin tulleiden ongelmien ratkaisemiseksi voidaan kehittää metodologinen lähestymistapa. UAP on riippuvainen tiettyjen perustehtävien tehokkaasta suorittamisesta. Useat eri institutiot voivat osallistua UAP-ohjelman toteuttamiseen useilla eri tasoilla. Nämä ovat luonnollisesti keskinäisessä suhteessa toisiinsa. Eri laitokset voivat ryhtyä toimenpiteisiin eri tasoilla eri tehtävien osalta. Nämä toimenpiteet vaikuttavat puolestaan muihin tasoihin, instituutioihin ja tehtäviin.

Tarvitaan olemassaoleviin järjestelmiin perustuvaa lähestymistapaa. Jo UAP-ohjelman alussa päätettiin, että tällainen järjestelmien

tehtäviin pohjautuva lähestymistapa oli sopivin, koska juuri tehtävistä saatavuus viime kädessä riippuu. Päätettiin tarkastella tehtäviä myös kansallisella tasolla. Tehokkaat kansalliset toimintaohjelmat ja järjestelmät ovat elintärkeitä siksi, että ne tarjoavat puitteet, joissa paikallinen käytäntö ja kustannukset voidaan optimoida. Lisäksi ne toimivat ainoana vakaana pohjana kansainväliselle yhteistyölle. Jos esimerkiksi Suomen järjestelmä ei kykene tehokkaasti saattamaan materiaalia omien asukkaidensa käyttöön, se tuskin pystyy täyttämään muista maista tulleita pyyntöjä.

Kun oli päästy yksimielisyyteen lähestymistavasta erotettiin kaksi tärkeää aluetta, jotka ansaitsevat pikaista huomiota: tiedottaminen ja tutkimus, joka on tämän artikkelin aiheena.

Tutkimus oli tärkeää, jotta saatiin tietoja vallitsevasta tilanteesta ja jotta voitiin analysoida ongelmia sekä esittää mahdollisia ratkaisuja. (2). Monet ovat kokeneet, että julkaisu on vaikea saada. Mutta tähän ongelmaan vetoaminen vakuuttaa harvoin niitä, jotka päättävät rahojen käytöstä, varsinkaan kun he itse eivät aina tiedosta tällaisia puutteita. Vaikka puutteiden osoittaminen on sinänsä arvokasta, se ei kuitenkaan pelkästään riitä. Päätöksentekijät tarvitsevat opastusta ongelmien käsittelemiseksi ja ratkaisemiseksi. Tarvitaan selkeitä todisteita tarkoituksenmukaisten suunnitelmien tueksi. Muussa tapauksessa mahdollisuudet saada lisävaroja vähenevät huomattavasti. Myös mahdollisuudet käyttää varoja parhaan tuloksen saavuttamiseksi vähenevät entisestään. Kunnan suunnittelu on perustuttava tosiasioihin, ei mielipiteisiin.

Olemassaoleviin järjestelmiin perustuva lähestymistapa kansallisella tasolla näkyi ensimmäisessä tutkimusohjelmassa. Tutkittiin julkaisujen kaupallista tarjontaa kirjastoille, kansallisia hankinta- ja tallejärjestelmiä, kansallisia kaukopalvelujärjestelmiä sekä julkaisujen hankinnan ja tarjonnan kansainvälisiä piirteitä (3,4,5,6,7). Siten tutkimusohjelma kattaa saatavuuden joskaan nyt ei kehdosta hautaan niin ainakin lapsuudesta eläkeikään. Kukin näistä elementeistä muodostaa valtavan suuren alueen; siksi maailmanlaajuinen tutkimus ei tullut kysymykseen. Lukuunottamatta kaupallisen kirjatarjonnan tutkimista, eri tehtävien tutkimus noudatti samankaltaista kaavaa. Valaisevana esimerkkinä voidaan ottaa esille kansalliset kaukopalvelujärjestelmät.

Ensimmäiseksi tehtiin perusteellinen kirjallisuuskatsaus ja kustakin maasta laadittiin lyhyt yhteenveto. Nämä ja bibliografia julkaistiin erillisinä itse pääraportista. Tämä kirjallisuus, vaikkakin sitä on runsaasti, on kaikkea muuta kuin tyydyttävää. Useimmista maista ei ole riittäviä tietoja siitä, millainen niiden kaukopalvelujärjestelmä on ja miten se toimii. Suorituskykyä ja kustannuksia on harvoin arvioitu, ja niissäkin tapauksissa arviointi on vain osittaista. Kansallisen kaukopalvelujärjestelmän osiksi määriteltiin: dokumenttikokoelma, dokumenttien paikanntamiskeinot, menettelytavat materiaalin pyytämiseksi ja toimittamiseksi sekä kommunikatioyhteydet. Selvitettiin ne tärkeimmät teknologiset muutokset, joilla todennäköisesti on vaikutusta kaukolainaukseen tulevaisuudessa, esimerkiksi satelliittien avulla tapahtuva tiedonvälitys ja tiheä muisti (Uuden tekniikan vaikutuksesta saatavuuteen on tehty erillinen tutkimus (8)). Tutkittiin tekijöitä, jotka tulee ottaa huomioon kaukopalvelujärjestelmiä suunniteltaessa. Tällaisia tekijöitä ovat esim. maantieteelliset olosuhteet, väestön jakauma, liikenne- ja viestintäyhteydet, koulutus ja tutkimus, poliittinen rakenne jne.

Tärkeimmät kriteerit, joiden mukaan kansallista kaukopalvelujärjestelmää voidaan arvioida, määriteltiin seuraaviksi: täytettyjen pyyntöjen osuus, toimittamisnopeus ja kustannukset. Toissijaisia kriteerejä ovat kyky seurata kysyntää ja suorituskykyä sekä käytön joustavuutta. Näitä kriteerejä käytettiin sitten esitettyjen mallien evalvointiin.

Sittemmin ehdotettiin neljä keskittämisen asteeseen pohjautuvaa perusmallia: keskittäminen yhteen kirjastoon, keskittäminen muutamiin kirjastoihin, suunniteltu hajajoitus käyttäen lukuisia kirjastoja sekä neljäntenä mallina olemassaolevat kokoelmat, joita yhdistävät yhteisluettelot. Selvitettiin tekijöitä, jotka vaikuttavat kunkin mallin tehokkuuteen. Keskusteltiin tarpeesta nähdä kansalliset järjestelmät laajemmin, siten että otetaan huomioon naapurimaat sekä hankinnan, kaukolainauksen ja säilytyksen keskinäiset yhteydet. Tarkasteltiin kaukolainauksen tekniikkaa ja menetelmiä. Sen jälkeen esitettiin kaksi suositeltavaa mallia kehitysmaita varten: kansallisen tietopalveluksen ja myös muutamien muiden kirjastojen ylläpitämä ydinkokoelma tieteen ja tekniikan aikakauslehtiä ja toisena mallina keskittäminen kolmeen tai neljään kirjastoon, joiden tukena ovat valikoitujen kirjastojen yhteisluettelot.

Tämä oli vain suppea katsaus laajasta raportista, jossa kutakin aihetta tarkastellaan hyvin yksityiskohtaisesti. Joka tapauksessa siitä saa kuvan järjestelmiin perustuvasta lähestymistavasta. Muutamia yleisiä seikkoja on kuitenkin vielä tähdennettävä.

Alussa toivottiin, että olemassaolevien järjestelmien, niiden kustannusten ja suorituskyvyn kuvaus ja evalvointi johtaisivat sellaisten ratkaisujen löytämiseen, jotka perustuvat vertailevaan arviointiin. Mutta osoittautui, että vain harvat maat tai organisaatiot olivat tutkineet suorituskykyä ja kustannuksia. Tämä tietojen puute pakotti selvittämään itse perusteita. Tällainen analyttinen lähestymistapa osoittautui arvokkaaksi päämäärien asettamisessa ja ongelmien selvittämisessä. Se oli hyödyllinen myös siksi, että mahdolliset ratkaisut tutkittiin tarkasti. Usein paras ratkaisu saadaan esiin tällaisen menetelmän avulla. Looginen ja perinpohjainen analyysi on epätavallista kirjastoalan kirjallisuudessa. Sitä on harvoin käytetty järjestelmien suunnittelussa, mutta se voi selkeyttää asioita ja antaa eväitä lisäpohdiskelulle. Sen avulla voi myös tarkistaa vaatimuksia, esteitä ja mahdollisuuksia. Jos informaatiota olisi ollut enemmän saatavilla, sitä olisi käytetty, ja olisi mahdollisesti kehitelty erilaisia perusteita. Joka tapauksessa tutkimus voi toimia vain lähtökohtana eri maissa tehtävää työtä varten, koska ei ole olemassa mitään yleismaailmallista ratkaisua. Sama pätee kirjastojen tehtävien muihin tutkimuksiin.

Julkaisujen hankinnan ja tarjonnan kansainvälisten piirteiden tutkimus oli hieman erilaista kuin kansallisten kaukopalvelujärjestelmien tutkimus. Ei ole mahdollista esittää malleja samalla tavalla, koska ei ole olemassa mitään organisaatiota, joka voisi määrätä, että kaikkialla maailmassa on oltava samanlainen mallijärjestelmä. Siitä huolimatta samaa lähestymistapaa käyttämällä oli mahdollista löytää toisaalta hyödyllisiä, toisaalta epätydyttäviä kehityslinjoja. Tällaisella tiedolla voi olla vaikutusta, koska se välittyy sellaisten kansainvälisten järjestöjen kuten IFLAn ja Unescon välityksellä.

Myöskään kaupallisen kirjatarjonnan tutkimuksessa ei saatu aikaan mallia kansallisista järjestelmistä. Sen sijaan saatiin hankituksi ja tutkituksi paljon tietoja. Tämä tapahtui osittain erittäin laajan kirjallisuuskatsauksen avulla ja osittain useiden maiden kirjastonhoitajille, kustantajille ja kirjakauppiaille lähetettyjen kyselylomakkeiden avulla.

Koordinoitu lähestymistapa

Yksi UAP:n arvo on sen toimiminen yhteinäistävänä viitekehystenä. Vaikka ohjelma piti jakaa eri tehtävien mukaisiin tutkimusalueisiin, näitä tehtäviä ei toteuteta erillisinä. Esimerkiksi kirjakaupan toimenpiteillä ja tehokkuudella on huomattava vaikutus kirjastojen hankintapolitiikkaan. Paikallisia varoja on tuettava hankkimalla lisämateriaalia. Täten vallalla oleva hankintapolitiikka voi vaikuttaa ratkaisevasti kaukopalvelujärjestelmään. Samalla tavalla kaukopalvelujärjestelmä voi muuttaa hankintapolitiikkaa. Jos materiaalia on tarkoitus säilyttää, tuntuisi tarkoituksenmukaiselta suhteuttaa säilytyspolitiikka hankintapolitiikkaan. Tarvitaan myös yhdysside kaukopalvelujärjestelmään. Täten tehtävät ovat keskinäisessä suhteessa toisiinsa ja jokaisen kansallisen suunnitelman on otettava ne kaikki huomioon. Tehtävien tarkastelu toisistaan irrallisina tuottaa todennäköisesti kalliimpia ja tehottomampia tuloksia kuin jos niitä tutkittaisiin toistensa yhteydessä kokonaisuutena.

Tutkimustyön suorittivat eri tutkimusryhmät, joilla oli vapaus käyttää mitä tahansa tutkimuksellisia lähestymistapoja ja esittää loppuratkaisuja, jotka tuntuivat sopivimmilta teoreettisiin vaatimuksiin ja todelliseen käytäntöön nähden. Tästä huolimatta kutakin tehtävää varten ehdotetut mallit osoittautuivat melko samankaltaisiksi ja yhteensopiviksi. Siksi mahdollisia ratkaisuja on yhdistelty kansallisiksi järjestelmiksi (9). Viitteessä mainitussa teoksessa esitellään jälleen muutamia malleja ja arvioidaan niiden todennäköistä suorituskykyä ja tehokkuutta niiden vaatimusten pohjalta, jotka jokaisen kansallisen järjestelmän on täytettävä.

Saatavuus kansallisella tasolla

Toinen erittäin tärkeänä pidetty UAP-tutkimuksen osa-alue on eri maissa vallitsevan tilanteen arviointi eli tutkimukset saatavuudesta kansallisella tasolla. On tehty joukko tutkimuksia, joissa on käytetty eri lähestymistapoja. Kuten jo todettiin, saatavuus riippuu useiden eri laitosten toteuttamista tehokkaista toimista. Ihannetutkimus kattaisi kaikki nämä erilliset, mutta kuitenkin toisiinsa liittyvät toiminnot. Tämä olisi kuitenkin aikaavievää ja erittäin kallista. Se edellyttäisi laajamittaista tietojen keruuta ja huomattavan pitkän ajanjakson kestävä analyysia eri

instituutioissa. Lisäksi se vaatisi maantieteellisen alueen tai kirjastotyyppien mukaista sektoreihin perustavaa lähestymistapaa. Tällainen lähestymistapa saattaa olla perusteltu silloin tällöin, mutta se on ylellisyyttä, johon vain harvoilla on varaa. Epäiltiin myös lisä-sikö valtava yksityiskohtien määrä oikeassa suhteessa perustavampaa laatua olevan ja rajoitetumman tutkimuksen arvoa.

Sen vuoksi pyrittiin yhdistämään kaksi päämäärää: suunnittelemaan ja testaamaan perusmetodologiaa sekä hankkimaan informaatiota kahdesta kehitysmaasta (10). Onnistuminen toisessa päämäärässä olisi siten ensimmäisen mittari. Tutkimus jaettiin muutamiiin osatutkimuksiin, joiden taustaksi koottiin puhtaasti tosiasiatietoa siitä ympäristöstä, jossa tutkittavat toiminnot tapahtuivat. Näitä tietoja kerättiin maantieteellisistä oloista, ilmastosta, liikenne- ja viestintäyhteyksistä, sosiaalisista ja kulttuurisista tavoista sekä rakenteesta, poliittisesta rakenteesta ja tilanteesta, talouselämän tilasta ja luonteesta, koulutuspolitiikasta, -järjestelmästä ja -tilastoista sekä kirjastojen kehityksestä, organisaatiosta ja rahoituksesta. Itse toimintoja tarkasteltaessa keskusteltiin edellä mainittujen tekijöiden vaikutuksista niihin.

Päätettiin keskittyä hankintapolitiikkaan ja hankinnan käytännön toimiin paikallisen saatavuuden välittöminä mittareina, sekä kaukolainaukseen ja sen kykyyn toimia paikallisen saatavuuden täydentäjänä. Kuva hankinta- ja kaukopalvelupolitiikasta saatiin haastattelemalla useissa merkittävässä laitoksissa työskenteleviä kirjastonhoitajia ja virkailijoita eri teemoista. Tällä tavoin pystyttiin rakentamaan yhtenäinen kuva kansallisesta toiminnasta, koska mitään kansallisia toimintaohjelmia ei sellaisenaan ollut käynnissä. Näin saatiin myös selville avaininstituutiot, tärkeimmät voimavarat sekä alueet, joilla toiminta on selvästi puutteellista. Myös lausunnot kaukolainauspolitiikasta olivat hyödyllisiä taustatietoja tutkittaessa kaukopalvelun suorituskykyä. Selvitettiin myös käsityksiä saatavuuden esteistä. Näitä paikallisia käsityksiä voitiin sitten arvioida suhteessa varsinaisiin käytännön toimiin.

Jotta saataisiin kuva kaukopalvelun suorituskyvystä tarkkailtiin vastaanotettujen kaukolainapyyntöjen määrää ja luonnetta 10 viikon ajan kaikissa merkittävässä kirjastoissa. Lomakkeille kirjattiin kooditettua tietoa seuraavista asioista: milloin pyyntö otettiin vastaan, mistä se tuli, pyydetyn materiaalin summittainen aihe, muoto, painovuosi ja

-maa, materiaalin toimittaminen ja sen ajan-kohta.

Koska oli selvää, etteivät kaikki pyynnöt tulleet tavanomaisten kanavien kautta ja että kysyntää joka tapauksessa rajoittivat käyttäjien alhaiset odotukset, kartoitettiin myös potentiaalista kysyntää. Kunkin maan eri osista valittiin noin 200 eri aloja edustavaa henkilöä. Heitä pyydettiin merkitsemään muistiin kaikki ne työn aikana esiin tulevat viitteet, jotka he halusivat saada käyttöönsä. Jälleen tietoja kirjattiin lomakkeille, joista käy ilmi julkaisun luonne, vastaanotettujen ja toimitettujen pyyntöjen määrä, käytetyt kanavat ja syyt, miksi joitakin julkaisuja ei pyydetty. Näistä kartotuksista saatu aineisto käsiteltiin ja ristiintaulukoitiin, josta saatiin huomattavan suuri määrä tietoja.

Yleisesti ottaen tämä pienimuotoinen kokeiluprojekti osoitti, että tällainen tutkimus voidaan tehdä helposti ja edullisesti. Sen avulla on mahdollista saada hyödyllisiä tuloksia. Vastaamisprosentti oli yleisesti ottaen hyvä; poikkeuksena oli potentiaalisen kysynnän kartoitus, jonka jo alun alkaen tiedettiin olevan erityisen ongelmallinen. Tällaisten tutkimusten tekemiseksi tulevaisuudessa tarvitaan enemmän aikaa ja vaivaa, jotta turvataan niiden rahoitus. Kaiken kaikkiaan saatiin selville tarkoituksenmukaisia kansallisen suunnittelun kehityssuuntia. Sen lisäksi saatiin paljon hyödyllistä tietoa, joka voi auttaa yksittäisiä laitoksia suunnittelemaan palvelunsa enemmän käyttäjien tarpeita vastaviksi.

Kansallinen suunnittelu

Yksittäisten tehtävien tutkimusta on kehitetty ja kehitetään edelleen. Yllä mainitusta kokeiluprojektista, jolla tutkittiin saatavuutta kansallisella tasolla, kirjoitettiin kirja *Guidelines for national planning for the availability of publications* (11). Kirjaan on lisätty kappale todennäköisestä tulevaisuuden kysynnästä. Tällä tarkoitetaan (esimerkiksi) suunnitelmaa laajentaa koulutusta, parantaa terveyspalveluja tai muuta kansallista kehitystä, joka vaatii tuekseen K&I-palveluja. Teoksessa analysoidaan julkaisujen maahantuontia sekä kotimaista kirja- ja bibliografisten lähteiden tuotantoa ja jakelua. Siinä ehdotetaan myös toimintaohjelma ja menetelmiä julkaisujen säilyttämiseksi tulevaa käyttöä varten, vaikka se ei ollutkaan ajankohtaista kokeiluprojektiin osallistuneille maille. Ehdotuk-

ssa vertaillaan muutamien mahdollisten ratkaisujen kustannuksia ja tehokkuutta. Huomiota kiinnitetään myös organisatoriseen koneistoon, jonka tehtävänä on suunnitella ja toteuttaa ratkaisut.

Kun tunnetaan tutkittavien ja toisiinsa integroitavien toimintojen suuri määrä ja monimuotoisuus, koordinaatio on erittäin tärkeää, mikäli aiotaan saada aikaan parannuksia. Joissakin maissa voi jo olla sopiva koordinoiva elin, mutta toisiin sen sijaan on tarpeen perustaa sellainen. Tämän elimen tulisi olla suhteellisen itsenäinen kuitenkin siten, että sen jäsenten on helppo päästä kyseisen hallintoaaran virkamiesten puheille. Sillä tulisi olla yhteyksiä tieteellisiin ja teknillisiin yhteisöihin sekä teollisuuteen ja koulutussektoriin. Sen ei tulisi olla liian suuri, jotta se pystyisi toimimaan tehokkaasti. Siinä tulisi kuitenkin olla kaikkien informaatioyhteisöön kuuluvien eri ryhmien, siis myös käyttäjien edustaja. Haluttaessa voitaisiin perustaa suurempi neuvoa-antava yksikkö. Koordinoivan elimen tehtävänä olisi asettaa päämäärät ja tiedottaa niistä, osoittaa tehtävät, vastuualueet, tehdä määrärahaesitykset sekä seurata suorituskykyä. Projektiryhmien tai toiminnallisten yksikköjen tehtäväksi voitaisiin antaa yksityiskohtainen suunnittelu ja suunnittelun tulosten täytäntöönpanosta huolehtiminen. Tämä pohjautuisi olemassaoleville resursseille. Sen avulla olisi mahdollista aloittaa toiminta useilla alueilla samanaikaisesti. Tällä tavalla olisi mahdollista jakaa tehtävä helposti hallittaviin osa-alueisiin. Samalla siinä yhdistyisi hallinnossa ja kirjastossa ta-
pahtuva suunnittelu.

Sinne minne ei ole mahdollista perustaa koordinoivaa elintä, voitaisiin kenties luoda epävirallisempi elin, johon kuuluisi kirjastonhoitajia, kustantajia, kirjakauppiaita ja käyttäjiä. Myös innokkaista asian harrastajista koostuva ryhmä voi kyetä herättämään kiinnostusta ja saada aikaan toimintaa. Kuten jo todettiin avainhenkilöiden toiminta voi saada paljon aikaan olemalla esimerkkinä muille. Toimenpiteet yksittäisissä asioissa voivat tuoda esiin puutteita siten, että tarve ryhtyä toimiin niiden korjaamiseksi tulee ilmeiseksi.

Kirjassa *Guidelines* myönnetään, että on tarpeen edetä asteittain. Tämä saattaisi tapahtua parantamalla olemassaolevien resurssien tavoitettavuutta lyhyellä tähtäimellä, laajentamalla palveluja keskipitkällä tähtäimellä ja luomalla uusia palveluja pitemmällä tähtäimellä. Lyhyen aikavälin suunnittelun tulisi

kyetä laajennuksiin ja muutoksiin, koska sen on otettava huomioon kasvu ja muutokset, jotka aiheutuvat parannetun järjestelmän käyttöönotosta ilman perusjärjestelmän suurta uudelleen suunnittelua. Lyhyen tähtäimen toimenpiteet tulisi suunnitella pitkän tähtäimen päämäärien valossa. Tämä auttaa määrittämään toimenpiteiden tärkeysjärjestyksen ja kussakin vaiheessa tarvittavat resurssit. Suunnittelun tulisi perustua voimavaroihin, joita on käytettävä tehokkaasti. Resurssit tulevat aina olemaan rajalliset ja siksi niitä on käytettävä mahdollisimman tehokkaasti. Kun pyritään 100 % täydellisyyteen saattaa, paradoksaalista kyllä, 80 tai 90 % saavuttaminen olla vaikeampaa. Uusia järjestelmiä ei voida ottaa käyttöön yhdessä yössä. Muutos vie aikaa. On tärkeää olla vahingoittamatta uskoa tuleviin mahdollisuuksiin vaatimalla liian paljon ja liian aikaisin siihen nähden mitä voidaan saavuttaa. Ensi askeleena tulisi keskittyä suuren kysynnän alueille. Se tuottaisi nopeasti tuloksia, mikä puolestaan edesauttaisi parannusten aikaansaamista muilla alueilla.

Loppuyhteenveto

Tutkimus on käytännössä tehtävän työn perusta. Sen vuoksi olen tarkastellut UAP-ohjelmaan kohdistuvaa tutkimustoimintaa ja niitä toimenpiteitä, jotka ovat olleet seurausta tutkimuksesta sekä UAP-ohjelman puutteissa tehtyä työtä.

Vaikka UAP:n päämäärä on yksinkertainen, se on riippuvainen monimutkaisesta joukosta yksittäisiä, mutta toisiinsa liittyviä tehtäviä, joita eri laitokset voivat suorittaa useilla eri tasoilla. UAP:n tavoitteiden ja päämäärien tunnetuksi tekeminen ovat toiminnan edellytyksiä. Tarvittiin eri tutkimusalueisiin jaettava lähestymistapaa, jotta eri tehtävien tutkimus oli mahdollista. Nämä erilliset elementit voidaan kuitenkin järjestää uudelleen kokonaisuksi julkaisujen hankinta-, tarjonta- ja säilytysjärjestelmiksi. UAP-ohjelma on välttämättä toteutettava monen maan ja instituution yhteistyönä. Boston Spassa sijaitseva UAP-ohjelman koordinoimista huolehtiva toimisto ei voi toteuttaa sitä yksin, vaan sen on perustuttava kansallisiin aloitteisiin. Yleismaailmallisen saatavuuden kulmakivi on parantunut saatavuus yksittäisissä maissa. Tähän mennessä on jo löydetty joitakin mahdollisia keinoja parantaa vallitsevaa tilannetta. Esimerkkinä tästä ovat standardit ja tehokkuuden kriteerit.

Keskusteluissa on kuultu sellaisiakin väitteitä, että UAP-ohjelma yrittää keksiä uudeleen pyörän. Pikemminkin se kiinnittää huomiota siihen, että autossa on oltava pyörät. Jotkut kansalliset informaatio-ohjelmat eivät nimittäin ole ottaneet tätä huomioon: edistynyt teknologia muodostaa kyllä autonkorin, mutta kun pyörät puuttuvat, se ei kulje. UAP-ohjelma antaa mahdollisuuden puntaroida uudelleen ja arvioida järjestelmiä sekä keinoja saavuttaa kirjastojen tärkein päämäärä: tarjota käyttäjälle sitä mitä hän tarvitsee. UAP-ohjelmaa johtava toimisto voi herättää kiinnostusta, koordinoita toimintoja ja avustaa niissä. Kun otetaan huomioon sen käytössä olevat niukat varat, se voi lukea ansiokseen hiukkasen menestystä. Vastuu haasteen ottamisesta riippuu muista. On ollut hyvin rohkaisevaa nähdä se kiinnostus, jota monissa maissa on osoitettu. On tosiasia, ei vain imartelua, että Pohjoismaat ovat olleet etualalla niin osoittamassaan kiinnostuksessa kuin suorittamassaan tutkimuksessa.

Hyväksytty julkaistavaksi 19. 3. 1985

Kirjallisuus:

1. Line, M and Vickers, S. Universal Availability of Publications (UAP). A programme to improve the national and international provision and supply of publications. Munich: K G Saur, 1983. (IFLA Publications, 25).
2. Line, M B. Researching into the availability of publications. *Library Quarterly*, 1983, 53 (3), 292-306.
3. Commercial book supply. The availability of book materials through commercial channels, with particular reference to developing countries. Literature review, by John Clews with Brian Kefford and Maurice B Line. Survey of libraries, publishers and book-sellers, by Priscilla Oakeshott. Wetherby: IFLA International Office for UAP, 1983. (Set of seven microfiches).
4. Collins, J and Finer, R. National acquisition policies and systems: a comparative study of existing systems and possible models. Wetherby: IFLA International Office for UAP, 1982.
5. Capital Planning Information. National repository plans and programmes: a comparative study of existing plans and possible models. Wetherby: IFLA International Office for UAP, 1982.
6. Line, M B and others. National interlending systems: a comparative study of existing

- systems and possible models. Paris: Unesco, General Information Programme, 1980. (PGI/78/WS/24(Rev.))
7. Line, M and others. The international provision and supply of publications. Paris: Unesco, General Information Programme and UNISIST, 1981. (PGI-81/WS/30)
 8. Oakeshott, P and White, B. The impact of new technology on the availability of publications. Wetherby: IFLA International Programme for UAP, 1984.
 9. Vickers, S and Line, M. Improving the availability of publications: a comparative assessment of model national systems. Wetherby: IFLA International Programme for UAP, 1984.
 10. Vickers, S. Assessing availability in individual countries. Unesco Journal of Information Science, Librarianship and Archives Administration, 1983, 5 (3), 168-182.
 11. Vickers, S C J and Line, M B. Guidelines for national planning for the availability of publications. Wetherby: IFLA International Office for UAP, 1983.

Ohjeita kirjoittajille:

Kirjastotiede ja informatiikka julkaisee oman oppiaineensa ja siihen läheisesti liittyvien tieteenalojen kirjoituksia: (1) artikkeleita, (2) katsauksia, (3) haastatteluja, (4) keskustelua, (5) raportteja, (6) kirjallisuus-esittelyjä ja -arviointeja sekä (7) Kirjastotieteen ja informatiikan yhdistyksen toimintaa esitteleviä kirjoituksia.

Laajempien kirjoitusten (1-3) alkuun sijoitetaan lyhyt englannin kielinen tiivistelmä (abstrakti).

Kirjoitukset tarjotaan kahtena kappaleena toimitukselle julkaistavaksi. Ne on kirjoitettava koneella yhdelle puolelle liuskaa ns. »kolmosväliskeellä» (noin 30 riviä per liuska) jättämällä kullekin sivulle leveä marginaali. Kirjoitusten on oltava lopullisessa puhtaaksikirjoitetussa asussaan.

Kirjallisuusluettelon laadinnassa pyydetään käyttämään seuraavaa kaavaa:

- *Esimerkkinä kirja:* Rózsa, György, Scientific information and society. Mouton, The Hague, 1973.
- *Esimerkkinä aikakauslehtiartikkeli:* Inhaber, H. & Alvo, M., World science as an input-output system. Scientometrics. 1 (1): 43-64. 1978. (Jos vuosikertaa ei mainittu, ensimmäiseksi vuosiluku.)

Ennen kirjoitusten painattamista kirjoittajille lähetetään yksi oikovedos, joka on korjattuna palautettava mahdollisimman pian toimittajalle. Kaikista yhteyksistä kirja-painoon vastaa toimitus.

Tekijät vastaavat kirjoitustensa tieteellisestä sisällöstä.